

Frittstående grunnskole – Veiledning til utfylling av søknadsskjemaet

Utgave 1: April 2004

Innledning

Denne veiledningen har som formål å gi søkere hjelp til utfylling av søknadsskjemaet for godkjenning av frittstående grunnskoler. Veiledningen gir også noen andre opplysninger som ikke gjelder selve søknadsskjemaet, men som det er viktig å være kjent med når en skal starte opp og drive en skole etter friskoleloven. I så måte er ikke denne veiledningen uttømmende. Skolen må derfor også søke annen informasjon om hvilke rettigheter og plikter skolen og elevene har. Den viktigste kilden til slik informasjon er selvsagt friskoleloven med forskrifter, men også forarbeidene til friskoleloven (og delvis opplæringsloven) gir nyttig veiledning.

Friskoleloven og forskriftene til loven finns på følgende Internettadresse:

<http://www.lovdata.no/all/nl-20030704-084.html>

De viktigste forarbeidene er

- [Ot.prp. nr. 33 \(2002-2003\)](#) Om lov om frittstående skolar (friskolelova),
- [Innst.O.nr.80 \(2002-2003\)](#) Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om lov om frittstående skoler (friskolelova)
- [Ot.prp. nr. 80 \(2002-2003\)](#) Om tillegg til Ot.prp. nr. 33 (2002-2003) Om lov om frittstående skolar (friskolelova)
- [Innst.O.nr.127 \(2002-2003\)](#) Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om tillegg til Ot.prp.nr.33 (2002-2003) om lov om frittstående skolar (friskolelova)

Ellers kan Fylkesmannen v/Utdanningsavdelingen svare på spørsmål og gi råd og veiledning i søknadsprosessen. Informasjon om fylkesmannsembetene finnes på følgende Internettadresse:

<http://www.fylkesmannen.no>

Om utfylling av skjemaet

Søknadsskjemaet kan lastes ned for elektronisk utfylling. Velg *Fil* på verktøylinjen, og deretter *Lagre som*. Skjemaet kan også skrives ut og fylles ut for hånd. **(Søknadsskjemaet kan ikke lastes ned elektronisk per i dag, men det er noe vi skal få til i løpet av relativt kort tid. Skjemaet må derfor inntil videre fylles ut for hånd.)**

Elektronisk utfylling av skjemaet:

- Avkryssing i ruter: Dobbeltklikk på avkryssingsboksen og velg deretter *Aktivert*.
- Utfylling: Klikk på grå felt og skriv.
- Hvordan lage nye rader i tabeller: Dersom det ikke er nok plass i boksene til utfylling, kan nye rader lages slik:
 1. Plasér markøren etter siste rad (til høyre) og trykk *Enter*. Du har nå laget en ny rad.
 2. For å få lik skrift i den nye raden markerer du et av de grå feltene i en annen rad, velg *kopier* og lim dem inn i den nye raden med *lim inn*.

Det vil kunne bli gjort endringer i skjemaet og denne veiledningen, for eksempel som følge av lovendringer. Dersom det tar noe tid fra skjemaet/veiledningen lastes ned eller skrives ut til skjemaet fylles ut, vennligst sjekk om dere har lastet ned/skrevet ut siste utgave av skjemaet/veiledningen.

Departementet vil råde skolene til å sette seg grundig inn i kravene i friskoleloven og forskrifter gitt med hjemmel i friskoleloven. Vi viser her også til friskoleloven § 5–2 om styrets oppgaver.

Om retten til godkjenning

I følge friskoleloven § 2–1 første ledd har grunnskoler som oppfyller de kravene som følger av friskoleloven, rett til godkjenning og offentlige tilskudd. Retten gjelder likevel bare *dersom etableringa av skolen ikkje vil medføre vesentlege negative følger for vertskommunen*, jf. andre ledd i § 2-1.

Retten til godkjenning gjelder ikke norske frittstående grunnskoler i utlandet, internasjonale frittstående grunnskoler i Norge og grunnskoler som er spesielt etablert for funksjonshemmede. Departementet kan likevel, etter en samlet vurdering, godkjenne slike skoler. (Se ev. nedenfor om godkjenning av frittstående internasjonale skoler i Norge etter friskoleloven.)

Dersom det ved en godkjent skole blir oppdaget forhold som er i strid med friskoleloven, forskrifter gitt med hjemmel i friskoleloven eller forutsetningene for godkjenning, kan

- Fylkesmannen gi skolen pålegg om å rette på forholdene
- departementet holde tilbake tilskuddet, dra godkjenningen tilbake og/eller kreve tilbake for mye utbetalt tilskudd og/eller tilskudd som er brukt i strid med regelverket.

Dette følger av friskoleloven § 7-2 andre og tredje ledd.

Fylkesmannen fører tilsyn med de frittstående skolene, jf. friskoleloven § 7-2 første ledd og rundskriv F-22-03 om *Delegasjon av myndighet etter friskolelova med forskrifter til fylkesmennene fra 1. oktober 2003*.

Om saksbehandlingen

Når søknaden er mottatt av departementet, vil departementet først forsikre seg om at søknaden ikke mangler noe. Deretter vil departementet sende en kopi av søknaden til vertskommunen til uttalelse og kopi av oversendelsesbrevet til kommunen til søkeren. Plikten til å sende saken til vertskommunen følger av friskoleloven § 2–1 andre ledd, og henger sammen med at retten til godkjenning etter friskoleloven er betinget av at *etableringa av skolen ikkje vil medføre vesentlege negative følger for vertskommunen*. Vertskommunen vil normalt få en frist på tre måneder til å gi uttalelse i saken. Mens søknaden er til uttalelse hos kommunen vil departementet vurdere andre sider ved søknaden. På siste side i søknadsskjemaet er det gitt informasjon om søknadsfrist mv.

Kommentarer til de enkelte punktene i søknadsskjemaet

Til punkt 1 a) om skolens navn og geografiske plassering

Søkeren må oppgi hvilken kommune skolen skal ligge i/ligger i, fordi dette er avgjørende for hvilken kommune som får søknaden til uttalelse, jf. friskoleloven § 2–1 andre ledd.

Dersom en grunnskole senere skal flytte til en annen kommune, må skolen søke departementet om ny godkjenning, se også nedenfor i punkt 1 b).

Til punkt 1 b) om hva søknaden gjelder

- Sett et eller flere kryss.
- Ved søknad om nye årstrinn: Dersom utvidelsen innebærer at skolen også søker om utvidelse av elevantallet, må det krysses av for begge alternativer.
- Vi gjør oppmerksom på at søknad om flytting av en skole fra en kommune til en annen regnes som søknad om en ny skole. Dersom skolen fremdeles skal følge den læreplanen som departementet har godkjent tidligere, trenger ikke skolen å sende inn denne på nytt.

Til punkt 2 a) om eierskaps-/organisasjonsform

I utgangspunktet kan enhver søke om godkjenning av en frittstående skole etter friskoleloven. Søker kan f.eks. være en forening, et lag, en stiftelse eller et aksjeselskap.

Til punkt 2 b) om registrering av skolen

I friskoleloven § 2–1 fjerde ledd heter det at

Skolen må være registrert i Einingsregisteret, jf. lov 3. juni 1994 nr. 15, eller i tilsvarende register.

Denne bestemmelsen er gitt for å sikre at det er klart hvem som er økonomisk og juridisk ansvarlig for den frittstående skolen, bl.a. for bruken av statstilskuddet. Registreringen vil også vise hvem som utgjør styret ved skolen, daglig leder, revisor mv. Annen registrering enn registrering i Enhetsregisteret kan godkjennes forutsatt at denne gir tilsvarende notoritet.

I praksis regner en med at godkjent skoledrift blir registrert som forening, stiftelse eller aksjeselskap.

Skolens styre skal oppnevnes i samsvar med det rettsgrunnlaget skolen er drevet etter. Det betyr at dersom skolen er opprettet som en stiftelse, er det stiftelseslovens regler om styre som gjelder. Reglene i friskoleloven §§ 5–1 og 5–2 kommer i tillegg til dette. Det sentrale i § 5–1 er at bestemmelsen gir minstekrav om hvem som skal ha møterett til styremøtene og hvem som skal ha rett til å si meningen sin og få denne tilført protokollen. § 5–1 gir ingen regler om hvem som skal være styremedlemmer. Styreoppgaver og ansvar etter friskoleloven § 5–2 vil bli supplert av det styreansvaret som følger av annet regelverk, f.eks. stiftelsesloven.

Kravet om registrering må sees i sammenheng med forbudet i friskoleloven § 1–4 mot å drive annen virksomhet enn skoledrift som er omfattet av godkjenningen etter friskoleloven. Registreringen skal derfor også vise at skolen er skilt ut som et eget rettssubjekt i forhold til eventuell annen virksomhet, se nærmere om friskoleloven § 1–4 i punkt 2 c) nedenfor.

I forarbeidene til loven står det at registreringen må være i orden før godkjenning blir gitt. Departementet har likevel godtatt at søkeren venter med å registrere skolen i enhetsregisteret til ev. godkjenning er gitt, men skolen må da sende inn bekreftelse på at registreringen er i orden før statstilskudd blir utbetalt.

Til punkt 2 c) om annen virksomhet

I friskoleloven § 1–4 heter det at

Skolen kan ikke drive annen virksomhet enn skole i samsvar med denne lova. Skolen kan likevel drive internat og skolefritidsordning som er knyttet til den enkelte skolen.

Formålet med bestemmelsen er å unngå at det skjer en form for fellesforvaltning av det offentlige tilskuddet innenfor et rettssubjekt som driver med flere typer virksomhet. Bestemmelsen skal være med på å sikre at statstilskudd og skolepenger fra elevene kommer eleven til gode, jf. friskoleloven § 6–2 første ledd.

Dersom søkeren har planer om å drive annen virksomhet enn det denne bestemmelsen gir adgang til, må skolen (sammen med ev. skolefritidsordning og internat som er knyttet til skolen) skilles ut som et eget rettssubjekt. Dersom søkeren, f.eks. er et selskap eller en stiftelse, også ønsker å drive skolevirksomhet som ikke er godkjent etter friskoleloven, må søkeren danne et nytt driftsselskap/-stiftelse for skoledriften etter friskoleloven. Likeledes vil et selskap eller stiftelse som driver barnehage, måtte etablere en ny stiftelse, og et trossamfunn må skille ut skoledriften som en egen juridisk person mv. Dette trenger likevel ikke bety at søkeren vil mangle kontroll med skolens retning og ev. særpreg. Gjennom vedtekter kan stifteren ha kontroll over både et datterselskap og en ny stiftelse. Departementet gjør for ordens skyld oppmerksom på at en og samme skole både kan gi grunnskoleopplæring og videregående opplæring.

Godkjenning etter friskoleloven gis til skolen som rettssubjekt, og det vil være skolen ved styret som er ansvarlig for bruken av statstilskuddet. Statstilskudd kan derfor ikke utbetales før rettssubjektet skolen er etablert og registrert i Enhetsregisteret eller tilsvarende register, jf. friskoleloven § 2–1 fjerde ledd og punkt 2 b) ovenfor.

Drift av internat og skolefritidsordning som er knyttet til skolen, skal ikke regnes som en del av skoledriften. Dette innebærer bl.a. at det må føres egne regnskap for skolen og andre regnskap for internat og/eller skolefritidsordningen.

Søkeren blir i skjemaet bedt om å oppgi om skolen skal drive internat og skolefritidsordning som er knyttet til den skolen som søkes godkjent. Kryss *ikke* av dersom internat og skolefritidsordning skal drives av et annet rettssubjekt enn skolen.

Til punkt 3 b) om historikk

- Dette punktet fylles bare ut dersom skolen allerede er godkjent etter privatskoleloven, friskoleloven, grunnskoleloven § 14 eller opplæringsloven § 2-12.
- Senere endringer og utvidelser: I kolonnen for godkjent elevtall er det det nye elevtallet etter hver godkjenning som skal inn, altså hva det totale elevtallet ble økt *til* og ikke hva det ble økt *med*.
- Dersom skolen har fått godkjent flere endringer enn det er plass til i skjemaet, kan flere rader lages slik:
 1. Plasér markøren etter den siste raden og trykk *Enter-tasten*.
 2. Kopier de grå feltene, ev. en hel rad, og lim inn i den nye raden.

Til punkt 3 c) om elevtall

Som nevnt ovenfor: *Retten til godkjenning gjelder berre dersom etableringa av skolen ikke vil medføre vesentlege negative følgjer for vertskommunen. Vertskommunen skal gi fråsegn for departementet gjer vedtak i saka.* Hvor mange elever skolen skal ha vil derfor kunne være avgjørende for kommunens vurdering og uttalelse.

Dersom skolen blir godkjent etter friskoleloven og senere ønsker å ta inn flere elever etter friskoleloven, må skolen søke departementet om en slik utvidelse. Departementet må da vurdere om kommunen må høres på nytt.

Den første tabellen gjelder bare ved søknad om ny skole. Dersom skolen ønsker å starte med maksimalt elevtall det første året, fyller søkeren bare ut raden for *fullt utbygd*.

For søknad om utvidelse av elevtallet – med eller uten endringer når det gjelder årstrinn – er det tabellen nedenfor som skal fylles ut.

Eksempel på utfylling:

	1. trinn	2. trinn	
Godkj.	15	15	(Nåværende godkjent elevtall)
Søkn.	5	5	(Tallet skolen ønsker å øke elevtallet med)
Nytt tall:	20	20	(Nytt elevtall dersom skolen får godkjent utvidelsen)

Til punkt 4 a) om profil

I friskoleloven foreligger det ikke noe krav om at skolen må ha et spesielt formål, slik det gjorde i den tidligere privatskoleloven. Det er likevel relevant for departementet og vertskommunen å vite om skolen ønsker en særskilt profil, f.eks. begrunnet i livssyn. Vi viser til at det er noen bestemmelser i friskoleloven, for eksempel §§ 3–12 første ledd andre punkt og 4–2 siste ledd, som bare gjelder for enkelte typer skoler. En frittstående skoles eventuelle særpreg/formål vil også kunne være relevant informasjon når vertskommunen skal gi uttalelse om hvilke følger etableringen av skolen vil ha. Se også ovenfor under punkt 3 c).

Til punkt 4 b) om læreplanen

I friskoleloven § 2–3 første ledd heter det at

Skolen skal drive verksemda si etter læreplanar godkjende av departementet. Det må gå fram av planen kva slag vurderingsformer og dokumentasjon skolen skal nytte. Frittstående grunnskolar skal anten følgje den læreplanen som gjeld for offentlege grunnskolar, eller læreplanar som på annan måte sikrar elevane jamngod opplæring, jf. opplæringslova § 2-1 første ledd. Elles har skolen sin undervisningsfridom.

Den læreplanen som de frittstående skolene følger skal være godkjent av departementet. Frittstående grunnskoler må enten følge Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97)/Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97S), eller ha læreplaner som på annen måte sikrer elevene jevn god opplæring, jf. opplæringsloven § 2–1 første ledd.

I kapittel 1 i forskrift til opplæringsloven er det gitt nærmere regler om innholdet i den offentlige opplæringen. Kapittel 1 i forskrift til opplæringsloven er lagt ut på følgende Internettadresse: <http://www.lovdata.no/for/sf/uf/tf-19990628-0722-001.html> For ordens skyld gjør vi oppmerksom på at det er foreslått endringer i dette kapittelet i høringsbrev av 04.02.04 om *Regulering av timetallsøkning på grunnskolens småskoletrinn*. Høringsbrevet finnes på følgende internettadresse:

<http://www.dep.no/ufd/norsk/publ/hoeringsnotater/045051-080019/index-dok000-b-n-a.html>

Når departementet skal vurdere å godkjenne læreplanen vil det avgjørende være om opplæringen i art og nivå i det vesentlige vil gi de kunnskapene og ferdighetene som den offentlige grunnskolen skal formidle. Poenget er at elevene skal få en utdanning som gir et minst like godt grunnlag for forståelse og videre valgfrihet i forhold til senere utdanning og yrkesvalg, og som dessuten gjør en overgang fra et skoleslag til et annet uproblematisk. Opplæringen skal med andre ord kvalitativt kunne sammenlignes med L97/L97S. Skolen kan altså velge om den helt eller delvis vil følge L97/L97S, eller om den helt eller delvis vil utarbeide egen læreplan.

Departementet vil understreke at skoler som ønsker en annen profil en den offentlige skolen, f.eks. et livssynsmessig eller faglig-pedagogisk særpreg, fremdeles kan utarbeide og få godkjent egne læreplaner, forutsatt at disse gir elevene en opplæring som er jevn god med opplæringen etter offentlige læreplaner. Friskoleloven innebærer altså ingen endringer i den undervisningsfriheten som privatskoleloven ga, jf. friskoleloven § 1–1 første ledd.

Dersom skolen helt eller delvis ønsker å utarbeide egen læreplan er det viktig å være oppmerksom på følgende:

- Læreplanen skal som hovedregel ta utgangspunkt i L97/L97S (*Generell del, Prinsipp og retningslinjer for opplæringa i grunnskulen og Læreplanene for fagene*). Vi anbefaler at læreplanen har samme struktur som L97/L97S.
- Dersom skolen delvis ønsker avvik fra L97/L97S, skal søker så konkret som mulig beskrive og begrunne avvikene og hva disse innebærer for skolens opplæring. Hvis skolen ønsker avvik fra en eller flere av læreplanene for fag i L97/L97S, f.eks. i samfunnsfag, må også de øvrige læreplanene for vedlegges, dvs. læreplan for matematikk, norsk, natur- og miljøfag, kunst og håndverk mv. selv om skolen ikke ønsker avvik fra disse. Dersom skolen ønsker avvik fra *Prinsipp og retningslinjer for opplæringa i grunnskulen* i L97/L97S må hele denne planen vedlegges.
- For skoler med elever på alle årstrinn forutsettes det at skolen organiseres i et 10-årig løp, fortrinnsvis med småskoletrinn, mellomtrinn og ungdomstrinn. Som hovedregel skal også eleven på første årstrinn være plassert i skolens lokaler. Dersom skolen ønsker andre løsninger må dette begrunnes og beskrives.
- Skolen skal som hovedregel arbeide i samsvar med de pedagogiske prinsippene i L97/L97S, se bl.a. omtalen av arbeidsmåter, lokal tilpasning, likestilling mellom kjønnene og samarbeidet med hjemmet. Dersom skolen ønsker andre løsninger må dette begrunnes og beskrives.
- Skolen må ivareta retten til tilpasset opplæring, jf. friskoleloven § 3–4.
- Dersom skolen ikke skal følge § 1 i forskrift til friskoleloven om vurdering (og vitnemål), må det *gå fram av planen kva slag vurderingsformer og dokumentasjon skolen skal nytte*, jf. friskoleloven § 2–1 første ledd andre setning.
- Det er en forutsetning at skolens opplæring legges opp slik at den motvirker fordommer og diskriminering, og fremmer gjensidig respekt og toleranse mellom grupper med ulik levemåte. Det vises her for øvrig til friskoleloven § 1–1 andre ledd.

Til punkt 4 c) om fag- og timefordeling

Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen/Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen har bindende regler om fag- og timefordeling. Til venstre i tabellen står det

timetalet som er fastsatt i L97 i hvert fag på det enkelte hovedtrinn, og søkeren fyller inn skolens tall til høyre. Dersom skolen ønsker å flytte et eller flere emner fra et fag til et annet, eller om skolen ønsker å sette sammen et eget fag som skal dekke flere emner, må søkeren huske på å flytte timer over til dette faget. Skolen kan f.eks. ta timer fra *skolens valg* og bruke disse til å øke timetallet i et annet fag. Dersom skolen ønsker så store avvik fra L97 at tabellen ikke kan brukes, må søkeren vise fag- og timefordelingen i et eget vedlegg.

Det samlede timetallet kan ikke være lavere enn det samlede årstimetallet etter L97, men det kan være høyere.

Til punkt 4 d) om undervisningsspråk

Undervisningsspråket ved skolen skal være bokmål/nynorsk eller samisk, jf. friskoleloven § 2–1 første ledd andre setning.

Frittstående internasjonale skoler i Norge kan likevel velge engelsk eller et annet språk som undervisningsspråk. (Se ev. nedenfor om godkjenning av frittstående internasjonale skoler i Norge etter friskoleloven.)

Til punkt 6 a) om inntaksreglement

I friskoleloven § 3-1 heter det at

Dei frittstående skolane skal ha heile landet som inntaksområde. Dei skal stå opne for alle som fyller vilkåra for inntak i offentlege skolar. Dette gjeld òg norske skolar i utlandet og internasjonale skolar i Noreg.

Søkjarar med rett til opplæring etter opplæringslova skal i alle høve prioriterast føre andre søkjarar. Skolane skal ha eit inntaksreglement som viser prioriteringa av søkjarar, dersom søkinga er større enn kapasiteten til skolen. Reglementet skal fastsetje ei prioritering ut frå saklege omsyn.

Skolen skal ha eit inntaksreglement som ligg innanfor den avgrensinga som følgjer av første og andre ledd. Skolen avgjer i samsvar med reglementet kven av søkjarane som skal takast inn.

Melding om inntak av elevar i grunnskolar skal sendast til heimkommunen til eleven.

Melding om inntak til vidaregåande skolar som er godkjende etter § 2-2 bokstavane a-d skal sendast til heimfylket til eleven.

Ved avgjerd etter desse reglane gjeld forvaltningslova. Avgjerd om inntak er eit enkeltvedtak, jf. forvaltningslova § 2. Departementet er klageinstans.

Når det gjeld skolar for funksjonshemma og yrkesvalhemma, kan departementet gi dispensasjon frå reglane i andre leddet.

Etter friskoleloven § 3–1 første leddet skal skolen ha heile landet som inntaksområde, og stå åpen for alle som fyller vilkårene for inntak i offentlige grunnskoler. Det foreligger ingen rett til inntak i en frittstående skole, men skolen må ta inn elever så langt den har kapasitet. Bestemmelsen innebærer også at en frittstående skole ikke kan stille krav utover de krav som stilles ved opptak i offentlige skoler. Dette betyr bl.a. at frittstående skoler ikke kan kreve at foreldrene deltar på informasjonsmøter, gjennomfører kurs, deltar på dugnader o.l. Inntaksreglementet må opplyse om at skolen er åpen for alle, jf. friskoleloven § 3–1 første ledd.

Skolen skal ha et inntaksreglement som viser hvordan skolen vil prioritere ved inntak dersom søkingen er større enn skolens kapasitet, jf. andre ledd i § 3–1. Loven krever at elever med rett til opplæring etter opplæringsloven prioriteres foran elever uten slik rett, og at skolen i

den videre prioriteringen må prioritere ut fra saklige hensyn. Dersom det prioriteres ut fra flere hensyn, må disse rangeres, for eksempel slik:

1. Søkere som er medlem i N.N.-menighet foran andre søkere
2. Søkere som har søsken ved skolen foran andre søkere
3. osv.

Hvilke prioriteringer skolen vil gjøre ved kapasitetsproblemer, må gå tydelig frem av inntaksreglementet. Etter departementets vurdering er det ikke et saklig hensyn å prioritere funksjonsfriske foran funksjonshemmede eller elever som ikke har behov for spesialundervisning foran elever som har et slikt behov. Vi viser til friskoleloven §§ 2-4 og 3-6.

Etter friskoleloven 3–1 femte ledd er avgjørelse om inntak (innvilgelse eller avslag) et enkeltvedtak etter forvaltningsloven, og søkeren kan påklage vedtaket til Fylkesmannen. Inntaksreglementet skal opplyse om dette. For øvrig vises det til forvaltningsloven som er lagt ut på følgende Internettadresse: <http://www.lovdata.no/all/nl-19670210-000.html>

Departementet kan gi skoler for funksjonshemmede dispensasjon fra kravet om at *Søkjarar med rett til opplæring etter opplæringslova skal i alle høve prioriterast føre andre søkjarar*, jf. § 3–1 siste ledd.

Det er styret ved skolen som skal fastsette inntaksreglementet, jf. friskoleloven § 5–2 andre ledd bokstav d. I skjemaet står det derfor at utkast til slikt reglement skal vedlegges.

Frittstående skoler kan ikke ha regler om ”prøvetid”, jf. friskoleloven § 3–3.

Til punkt 6 b) om ”søknadsgebyr”

Friskoleloven § 3–1 første ledd innebærer at skolen ikke kan kreve søknadsgebyr, dvs. et gebyr som eleven må betale uavhengig av om søknaden om inntak innvilges eller avslås. Vi viser til at bestemmelsen innebærer at en frittstående skole ikke kan stille krav utover de krav som stilles ved opptak i offentlige skoler.

Ellers har Forbrukerombudet (FO) bl.a. uttalt i brev datert 03.03.99 om *Privatskolers studiekontraktsvilkår – markedsføringsloven § 9a* at Markedsrådet uttalte i avgjørelse 18/95 at ”Det er et generelt prinsipp i norsk kontraktsrett at man skal betale samtidig med at man får en ytelse. (...) Dette prinsippet bør ikke fravikes uten at det er sterke grunner til det”. Dette medfører at skolene som hovedregel ikke kan kreve mer enn et mindre administrasjonsgebyr før skolestart. Dersom skolen trenger å kjøpe inn skolemateriell og utstyr før skolestart kan skolen imidlertid kreve en viss forskuddsbetaling fra eleven dersom et slikt behov kan dokumenteres. Skolens løpende administrative utgifter faller utenfor det skolen kan kreve forskuddsbetaling for. Selv om skolen kan dokumentere behovet, vil et krav om forskuddsbetaling lang tid før skolestart uten noen form for sikkerhet eller garanti for forskuddsbetalingen kunne gjøre vilkåret i strid med mfl. § 9a.

Til punkt 7 b) om ordensreglement

I friskoleloven § 3–9 heter det at

Kvar skole skal ha eit reglement med reglar om elevane sine rettar og plikter så langt dei ikkje er fastsette i lov eller på annan måte. Reglementet skal innehalde reglar om åtferd,

reglar om kva tiltak som skal kunne brukast mot elevar som bryt reglementet, og reglar om framgangsmåten når slike saker skal behandlast.

Reglementet skal gjerast kjent for elevane og foreldra. Fysisk refsing eller anna krenkjande behandling må ikkje nyttast. Før det blir teke avgjerd om refsing, blant anna om bortvising eller tap av rettar, skal eleven ha høve til å forklare seg munnleg for den som skal ta avgjerda.

Første ledd slår fast at skolen skal ha et ordensreglement eller annet reglement som inneholder elevene sine rettigheter og plikter. Styret ved skolen fastsetter skolens ordensreglement, jf. friskoleloven § 5–2 andre ledd bokstav d. I søknadsskjemaet ber departementet derfor bare om et utkast til ordensreglement.

Reglementet skal minst inneholde:

- Regler om elevenes rettigheter og plikter
- Aktuelle tiltak mot regelbrudd

Skolen har ikke anledning til å benytte andre refsingstiltak enn de som er uttrykkelig nevnt i reglementet – ut fra hensynet til forutberegnlighet og rettssikkerhet skal reglementet beskrive de tiltakene som skolen kan bruke dersom elevene bryter reglementet. Et eksempel på en type refsingstiltak er bortvisning som er nærmere regulert i friskoleloven § 3–10, se nærmere om bortvisning nedenfor.
- Hvilken fremgangsmåte skolen vil bruke når slike saker skal behandles.

Reglementet må bl.a. omtale elevens rett til å forklare seg muntlig for den som skal ta avgjørelsen. Bestemmelsen må praktiseres ulikt avhengig av om det er tale om mer alvorlige regelbrudd og refsingstiltak eller mindre alvorlige forhold. Regelen krever derfor ikke noen omstendelig prosedyre før det f.eks. gis en muntlig irrettesetting fra læreren. Men det er en forutsetning at hovedprinsippet om retten for eleven til å forklare seg er sikret gjennom den utvekslingen av synspunkter og påstander som ofte finner sted før en muntlig irrettesettelse. (Fremgangsmåten i saker om bortvisning er nærmere omtalt nedenfor.)

Det går direkte frem av bestemmelsen at fysisk refsing eller annen krenkende behandling ikke må benyttes. Bestemmelsen er en naturlig følge av artikkel 28 nr. 2 i Barnekonvensjonen, som sier at partene skal gjøre alle nødvendige tiltak for at disiplinen på skolen blir utført på en måte som er i samsvar med barnets menneskeverd.

Elevene og foreldrene skal gjøres kjent med ordensreglementet før skoleåret begynner.

Dersom erstatning skal brukes som et refsingstiltak, må dette tiltaket være i samsvar med norsk erstatningsrett, herunder skadeserstatningsloven.

Nærmere om refsingstiltaket bortvisning

Bortvisning er særskilt regulert i friskoleloven § 3–10. Etter bestemmelsen kan *Skolen fastsette i ordensreglementet at elevar som alvorleg eller fleire gonger bryt reglementet, kan visast bort frå undervisninga. På klassetrinna 1–7 kan elevar visast bort for enkelttimar eller for resten av dagen, og på klassetrinna 8–10 kan elevar visast bort i inntil tre dagar.*

Det er den daglige lederen ved skolen som vedtar bortvisning. Før vedtak om bortvisning må daglig leder ha rådført seg med elevens lærere. I tillegg fremgår det i bestemmelsen at foreldrene til elever på trinnene 1–7 skal varsles før det blir sett i verk bortvisning for resten av dagen. Videre heter det i friskoleloven § 3–10 tredje ledd at skolen skal vurdere andre tiltak

før det blir fattet vedtak om bortvisning. Avgjørelse om bortvisning for en eller flere dager er enkeltvedtak etter forvaltningsloven § 2, og foreldrene/eleven kan påklage vedtaket til Fylkesmannen. Ordensreglementet skal opplyse om dette. For øvrig vises det til forvaltningsloven som er lagt ut på følgende Internettadresse: <http://www.lovdata.no/all/nl-19670210-000.html>

Friskoleloven § 3-10 tredje ledd åpner for at frittstående skoler kan bortvise elever på grunn av manglende betaling av skolepenger. Departementet har i brev til friskoler uttalt følgende om bortvisning på grunn av manglende betaling av skolepenger: *Vi mener at det må foreligge et vesentlig betalingsmislighold, gis skriftlig varsel god tid i forveien og at inkasso må være forsøkt før bortvisning kan skje. En eventuell regel om bortvisning på grunn av manglende betaling av skolepenger må tas inn i skolens ordensreglement, herunder fremgangsmåten skolen vil bruke.*

Til punktene 8 a), 8 b) og 8 c) om ledelse

I friskoleloven § 4-1 fremgår det at

*Kvar skole skal ha ei forsvarleg fagleg, pedagogisk og administrativ leiing.
Skolen ha ein dagleg leiar.*

Første ledd slår fast at hver skole skal ha en forsvarlig faglig, pedagogisk og administrativ ledelse. Bestemmelsen er ikke til hinder for at den faglige, den pedagogiske og den administrative ledelsen blir delt mellom flere personer så lenge dette er forsvarlig. Andre leddet slår likevel fast at skolen bare kan ha én daglig leder. Den daglige lederen skal ha det daglige ansvaret, slik at både foreldrene og offentlige myndigheter vet hvem de skal kontakte i ulike sammenhenger, men den daglige lederen trenger altså ikke å inneha alle de tre funksjonene som er nevnt i første ledd.

Noen av oppgavene til den daglige lederen er nedfelt i loven. Det er bl.a. den daglige lederen som har avgjørelsesmyndighet når det gjelder bortvisning etter friskoleloven § 3–10 første ledd. Etter friskoleloven § 5–1 har daglig leder rett til å være til stede på møter i styret, til å si sin mening og få denne tilført protokollen.

Dersom den daglige lederen ikke skal undervise, er det ikke fastsatt kompetansekrav for daglig leder i friskoleloven.

Departementet vil understreke at kravet om politiattest i friskoleloven § 4–3 også gjelder for daglig leder. Innhenting av politiattest er omhandlet i punkt 8 f) nedenfor.

Til punkt 8 d) om kompetansekrav for undervisningspersonalet

I friskoleloven § 4-2 første, tredje og fjerde ledd heter det at

*For undervisningspersonalet ved skolar som er godkjende etter lova her, gjeld dei kompetansekrava som følgjer av § 10-1 i opplæringslova med tilhøyrande forskrift.
[...]*

Dersom det ikkje er søkjarar som fyller kompetansekrava etter første og andre ledd, kan andre tilsetjast mellombels. Med mindre det er avtalt ein kortare tilsetjingsperiode, skal tilsetjinga vare til og med 31. juli.

Ved tilsetjing av undervisningspersonale ved skolar som representerer eit fagleg-pedagogisk alternativ, kan departementet også godkjenne alternative kompetansekrav til dei som følgjer av § 10-1 i opplæringslova med tilhøyrande forskrift. Ved tilsetjing av undervisningspersonale ved skolar som representerer eit religiøst/etisk alternativ,

kan departementet også godkjenne tilleggskompetansekrav til dei som følgjer av § 10-1 i opplæringslova med tilhøyrande forskrift. Ved tilsetjing gjeld arbeidsmiljølova § 55a.

Undervisningspersonalet ved frittstående grunnskoler skal ha kompetanse i samsvar med opplæringsloven § 10–1 med tilhørende forskrift. Bestemmelsen er ikke til hinder for at skolen stiller tilleggskrav utover dette.

I opplæringsloven § 10–1 heter det at *Den som skal tilsetjast i undervisningsstilling i grunnskolen og i den vidaregåande skolen, skal ha relevant fagleg og pedagogisk kompetanse. Departementet gir nærmare forskrifter om krav til utdanning og praksis for den som skal tilsetjast i undervisningsstillingar på ulike klassesteg og i ulike skoleslag.* Departementet har gitt slik forskrift i kapittel 14 i forskrift til opplæringsloven. Denne forskriften finnes på følgende Internettadresse: <http://www.lovdata.no/for/sf/uf/tf-19990628-0722-041.html> Disse kravene til undervisningspersonalet gjelder også for undervisningspersonalet i frittstående grunnskoler, jf. ovenfor. Kravene er nærmere omtalt i rundskriv F-025/03 om *Praktisering av forskriftsbestemmelsene om lærerkompetanse i skoleverket* og rundskriv F-021-02 om *Ny forskrift om lærerkompetanse*. Disse rundskrivene er tilgjengelig på følgende Internettadresse: <http://www.dep.no/ufd/norsk/regelverk/rundskriv/index-b-n-a.html>

Dersom det ikke er søkere som fyller kravene til kompetanse i kapittel 14 i forskrift til opplæringsloven, åpner tredje ledd for midlertidig tilsetjing. Undervisningspersonell som ikke oppfyller kompetansekrava kan ikke få fast tilsetjing, og kan maksimalt tilsettes for et skoleår av gangen. For at en skole skal kunne foreta en midlertidig tilsetjing etter friskoleloven, må skolen ha hatt en relativt bred utlysning av stillingen. Dette gjelder også der skolen ev. skulle ønske å forlenge en midlertidig tilsetjing.

Fjerde ledd åpner for at departementet kan godkjenne alternative kompetansekrav og tilleggskompetansekrav ved enkelte typer frittstående skoler.

For at noen frittstående skoler skal kunne drive sin virksomhet i samsvar med deres formål og egenart, vil de ofte ha et ønske om å stille egne krav til personalet. I friskoleloven § 4–2 er det presisert at arbeidsmiljøloven § 55a gjelder ved tilsetjing. I Ot.prp. nr. 33 (2002–2003) heter det bl.a. om bestemmelsen at *Då arbeidsmiljølova § 55A blei vedteken, la Stortinget vekt på at omsynet til formåla til institusjonen måtte vernast, og det blei gitt uttrykk for at verksemdene måtte ha ei romsleg ramme for å vurdere kva stillingar som hadde direkte relevans for å fremje formålet. Ved seinare revisjonar av føresegna er det også presisert at målet med føresegna i § 55A er å fjerne all rimeleg tvil om at politiske, religiøse og kulturelle organisasjonar skal kunne drive si verksemd fullt ut i samsvar med deira eigenart og formål.*

Ved tilsetjing i stillingar som har relevans for å fremje formålet til verksemda, kan det etter arbeidsmiljølova § 55A mellom anna leggjast vekt på om søkjaren deler det livssynet eller formålet som verksemda skal fremje, og korleis søkjaren stiller seg til skolen sitt syn på religiøse spørsmål. Det skal gjerast ei konkret vurdering av stillinga, og denne vurderinga bør gjerast av leiinga eller styret for verksemda. Departementet viser elles til at når arbeidstakaren er tilsett i stillinga, vil han eller ho etter alminnelege arbeidsrettslege reglar ha lojalitetsplikt overfor arbeidsgivaren.

Henvisningen til arbeidsmiljøloven § 55A vil bli foreslått endret som følge av endringer i arbeidsmiljøloven, jf. Ot.prp. nr. 104 (2002-2003).

Til punkt 8 e) om lønns- og arbeidsvilkår

I friskoleloven § 4–4 første setning heter det at

Ved skolar som er godkjende etter denne lova, skal undervisningspersonalet ha rett til lønns- og arbeidsvilkår som i tilsvarende offentlege skolar.

Undervisningspersonalet har krav på lønns- og arbeidsvilkår som undervisningspersonalet i tilsvarende offentlige skoler. Bestemmelsen er likevel ikke til hinder for at de tilsatte frivillig godtar andre vilkår. Skolene vil i alle tilfelle være bundet av bestemmelsene i arbeidsmiljøloven.

Det er bare undervisningspersonalet som har rett til lønns- og arbeidsvilkår som i tilsvarende offentlige skoler. For ledelsen kan styret fastsette andre lønns- og arbeidsvilkår. Dette henger sammen med at § 4–1 åpner for at de frittstående skolene kan ha en daglig leder som ikke har godkjent lærerutdanning. I den grad ledelsen ved skolen underviser, vil vedkommende ha krav på lønns- og arbeidsvilkår som resten av undervisningspersonalet.

Til punkt 8 f) om politiattest

Det heter i friskoleloven § 4–3 at

Den som skal tilsetjast i ein grunnskole godkjend etter lova her, må leggje fram politiattest. Attesten skal vise om vedkommande er sikta, tiltalt eller dømd for seksuelle overgrep mot barn. Personar som er dømde for seksuelle overgrep mot barn, kan ikkje bli tilsette.

Styret kan krevje politiattest etter første ledd også for andre personar som regelmessig oppheld seg i grunnskolen.

Departementet kan gi nærare forskrifter.

Regelen omfatter alle som skal tilsettes i grunnskolen, både fast og midlertidig personell og både administrativt personell, undervisningspersonell og andre som skal arbeide i skolen, for eksempel vaktmesterstillinger. Kravet gjelder også kortvarige vikariater.

Politiattesten skal bare vise om vedkommende er siktet, tiltalt eller dømt for *seksuelle overgrep mot barn*. Eventuelle andre lovbrudd skal ikke gå fram av politiattesten. Personer som er dømt for seksuelle overgrep mot barn kan ikke tilsettes i grunnskolen, dvs. at det foreligger et yrkesforbud. Det er forbudt å tilsette personer som er dømt for seksuelle overgrep mot barn, også når dommen er ferdig sonet. Styret kan også kreve politiattest av andre personer som regelmessig oppholder seg på skolen.

I forskrift til friskoleloven § 2 heter det at *Reglane i kapittel 15 om politiattest i forskrift av 28. juni 1999 nr. 722 til opplæringslova gjeld tilsvarende for dei frittstående skolane*. Denne forskriften finnes på følgende Internettadresse: <http://www.lovdata.no/for/sf/uf/tf-19990628-0722-042.html>

Til punkt 10 a) om budsjett

I friskoleloven § 7–1 heter det at

Skolane må leggje fram budsjett, rekneskap og revisjon etter forskrifter fastsette av departementet.

Departementet har gitt slik forskrift i forskrift av 25.9.2003 nr 1182 om budsjett, regnskap, kontroll og revisjon for friskoler som får statstilskudd etter lov om frittstående skoler

(friskoleloven). Denne forskriften er lagt ut på følgende Internettadresse:
<http://www.lovdata.no/for/sf/uf/uf-20030925-1182.html>

Budsjettet må være i samsvar med friskoleloven § 6–2 hvor det heter at

Alle offentlige driftstilskot og eigendelar frå elevane skal kome elevane til gode. Dette inneber mellom anna at skolen ikkje kan

a) gi utbytte eller på annan måte overføre overskot til eigarane eller deira nærstående verken når skolen er i drift eller om drifta opphører.

b) pådra seg kostnader i form av leigeutgifter for eigendom eller lokale som tilhører skolens eigarar eller deira nærstående eller på anna måte pådra seg kostnader som kan innebære at alle offentlege tilskot eller eigendelar frå elevane ikkje kjem elevane til gode.

Skolar som tek imot offentlege tilskot som fullt ut dekkjer driftsutgiftene, kan ikkje krevje inn skolepengar.

Skolar som tek imot offentlege tilskot som ikkje dekkjer alle driftsutgifter, kan krevje inn skolepengar. Styret fastset storleiken på skolepengane. Skolepengane må ikkje setjast høgare enn det som trengst for saman med tilskotet å dekkje driftsutgifter som svarar til utgiftsnivået ved ein tilsvarende offentlig skole i kommunen det er naturleg å samanlikne seg med. Dersom styret fastset høgare skolepengar, trengst det godkjenning av departementet.

Departementet kan gi forskrifter, mellom anna om krav om vedtektsfesting av forbod mot utbytte eller anna overføring som nemnt i første ledd bokstav a.

Presiseringen i § 6–2 første ledd bokstav a) og b) er ikke uttømmende, jf. ordlyden *mellom anna*. Det betyr at kravet i § 6–2 første ledd også vil ramme andre former for misbruk enn de som er nevnt under bokstavene a og b. Bestemmelsen rammer ikke bare overskudd i form av formelt utbytte, men også en hver annen overføring av overskudd, uten hensyn til hvordan overskuddsdisposisjonen formelt fremstår. Eksempler på dette kan være kapitalnedsetting og fordeling av aktiva etter eventuell oppløsning av selskap.

Med nærstående menes alle nærstående fysiske eller juridiske personer. Begrepet omfatter bl.a. definisjonen av nærstående i aksjeloven § 1–5, og den type enheter som er nevnt i enhetsregisterloven § 6 bokstav k. Begrepet må forstås i lys av forbudet mot å bruke midler som stammer fra offentlige tilskudd eller skolepenger på en slik måte at disse midlene ikke kommer elevene til gode. Dette innebærer at bestemmelsen er ment å ha et vidt nedslagsfelt, og at *nærstående* må tolkes med dette utgangspunktet. Definisjonen av nærstående vil således være videre enn de nevnte eksemplene i aksjeloven og enhetsregisterloven.

Første ledd bokstav b presiserer at også kostnadsdisposisjoner som i realiteten er overføringer av offentlige tilskudd eller skolepenger vil være i strid med kravet om at alle offentlige driftstilskudd og skolepenger skal komme elevene til gode. Eksempler på slike kostnadsdisposisjoner kan være leie av lokaler til en leie over markedspris, og lønn til tilsatte og styrehonorarer utover det som kan anses som et rimelig vederlag sett i lys av blant annet kvalifikasjoner og den tjenesten som ytes.

Departementet har per i dag ikke gitt forskrifter i medhold av fjerde ledd i bestemmelsen.

Til punkt 10 b) om skolepenger

Frittstående skoler som mottar offentlige tilskudd som fullt ut dekker driftsutgiftene, dvs. skoler for funksjonshemmede som får tilskudd etter friskoleloven § 6–6, kan ikke kreve skolepenger av elevene. Dette følger av andre ledd i friskoleloven § 6–2 som er sitert ovenfor i punkt 10 a). Øvrige frittstående skoler kan kreve skolepenger i medhold av § 6–2 tredje ledd. Det er skolens styre som fastsetter størrelsen på skolepengene, jf. friskoleloven § 5–2 andre ledd bokstav b.

Om størrelsen på skolepengene uttaler departementet på side 65 i Ot.prp. nr. 33 (2002–2003) at *Ved berekning av kva som er «driftsutgifter som svarer til utgiftsnivået ved tilsvarende offentlege skolar som det er naturleg å samanlikne med», skal det tilskotsgrunnlaget som departementet fastset etter § 6–1, leggjast til grunn.*

Videre heter det på side 24 i Ot.prp. nr. 80 (2002–2003) at *Normalt vil dette innebære at skolene har adgang til å ta foreldrebetaling tilsvarende 15 pst. av tilskuddsgrunnlaget dersom tilskuddsprosenten er 85 pst. Dersom andelen offentlige tilskudd øker, vil retten til å ta skolepenger justeres i forhold til dette.*

Dersom styret ønsker å kreve høyere skolepenger enn det friskoleloven i utgangspunktet åpner for, må styret søke departementet om særskilt godkjenning. Dette følger av friskoleloven § 6–2 tredje ledd siste punkt.

Til punkt 11 om undervisningsrom mv.

I friskoleloven § 2–4 heter det at

Undervisningsrom og utstyr skal godkjennast av departementet.

Opplæringslova kapittel 9A gjeld også for skolar godkjende etter lova her.

Myndigheten til å godkjenne undervisningsrom og utstyr er delegert til Fylkesmannen.

Departementet krever ikke at en har inngått avtale om leie/kjøp av undervisningsrom før departementet behandler søknaden om godkjenning etter friskoleloven. Dette innebærer at dersom departementet godkjenner en ny skole etter friskoleloven, vil utbetalingen av statstilskuddet være betinget av at Fylkesmannen har godkjent undervisningsrom og utstyr. Slik godkjenning må foreligge før skolen starter opp. Fylkesmannen behandler spørsmålet om godkjenning av undervisningsrom og utstyr etter at departementet har godkjent skolen etter friskoleloven.

Før Fylkesmannen kan gi godkjenning, må skolen legge frem tegninger, funksjonsbeskrivelse og andre dokumenter som viser at lokalene har nødvendige kommunale godkjenninger, bl.a. godkjenning etter forskrift om miljøretta helsevern i barnehager og skoler, brannvernloven (brannsynsrapport) og brukstillatelse etter plan- og bygningsloven. Disse godkjenningene blir gitt av kommunen. Skolen må også påse at driften ikke er i strid med reguleringsplanen i kommunen, jf. plan- og bygningsloven kap. VII.

Reglene om skolemiljø i opplæringslova kapittel 9A gjelder også for frittstående skoler. Departementet har utarbeidet en veileder som gir informasjon om hvordan bestemmelsene i opplæringsloven kapittel 9a skal forstås. Den heter *Veileder til opplæringsloven kapittel 9a – elevenes skolemiljø* og finnes på følgende Internettadresse:

<http://www.dep.no/ufd/norsk/publ/veiledninger/045051-990068/index-dok000-b-n-a.html>

Departementet ber skolene om særlig å være oppmerksom på opplæringsloven § 9a–4 om systematisk arbeid for å fremme helsen, miljøet og sikkerheten til elevene (internkontroll). Kvaliteten på internkontrollen vil være en forutsetning for godkjenning etter forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler. Departementet ber derfor søkeren allerede nå om å gi en kort beskrivelse av hvordan skolen vil legge opp dette arbeidet.

Særlig om internasjonale grunnskoler

Friskoleloven § 2–1 tredje leddet åpner for at internasjonale grunnskoler i Norge kan godkjennes med rett til tilskudd etter friskoleloven. Internasjonale grunnskoler har ikke rett til godkjenning selv om vilkårene i loven er oppfylt, men departementet kan godkjenne slike skoler etter en samlet vurdering.

På side 17 i Ot.prp. nr. 33 (2002–2003) fremgår det bl.a. at *Det vil særleg kunne vere relevant å vurdere om skolen både prinsipielt og i praksis vil vere open for alle. Dette betyr mellom anna at det ikkje kan stillast andre vilkår for inntak enn dei som gjeld for inntak til offentlege skolar, jf. lovforslaget § 3-1. Vidare vil det bety at det språket undervisninga skal skje på, må vere eit språk som flest mogleg av innbyggjarane meistarar, og skolen kan heller ikkje stille krav om eit visst kunnskapsnivå i dette språket. Engelsk er det einaste obligatoriske framandspråket i norsk grunnskole, og dermed er språket godt eigna til å realisere prinsippet om opne skolar. I tillegg vil undervisning på engelsk også oppfylle nokre av dei måla i engelsk som den offentlege læreplanen fastset. Etter det departementet kjenner til, har dei fleste internasjonale skolane engelsk som undervisningsspråk. Undervisning på engelsk vil derfor vere formålstenleg for elevar som har fått delar av si opplæring ved ein internasjonal skole i utlandet, eller elevar som tek sikte på å halde fram skolegangen sin ved ein slik skole i utlandet. Sjølv om engelsk er det vanlegaste språket ved dei internasjonale skolane i dag, ser departementet at det kan oppstå behov for skolar som har eit anna undervisningsspråk. Departementet vil derfor foreslå at lova opnar for godkjenning av skolar med ulike undervisningsspråk.*

Vidare vil det vere relevant å vurdere om norske myndigheiter vil ha reelt høve til å føre tilsyn med skolen, og om skolen får tilskot frå eit anna land. Departementet foreslår at det skal stillast krav om at skolen tilbyr norskopplæring.